

**ԵՐԿՈՒ ԱՇԽԱՐՀՆԵՐԻ ԲԱԽՈՒՄԸ «ՍԱՐՈՅԱՆ ԵՂԱՅՐՆԵՐԸ»
ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՖԻԼՄՈՒՄ**

ԱՐՍԵՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՈՎ

Հոդվածում խոսվում է «Սարոյան եղբայրները» ֆիլմի մասին: Հուզահեռ է անցկացվում նախորդ դարի սկզբին հանրապետությունում տիրող քաղաքական իրավիճակի և երկու եղբայրներ՝ դաշնակ Գևորգի և կոմունիստ Հայկի փոխհարաբերությունների միջև: Դիտարկվում է ներքին կոնֆլիկտ, որն էլ կանխորոշում է ֆիլմի սյուժետային զարգացումը:

Բանալի բաներ – Հայաստան, Գևորգ, Հայկ, տեսարան, կոնֆլիկտ, բախում:

Հայաստանում սովետական իշխանության հաստատումը հայ ժողովրդի պատմության մեջ դարձավ մի երևույթ և անկրկնելի իրադարձություն: Այս պատմական ժամանակաշրջանը մեզ համար առ այսօր նույնպես նշանակալի է: Մենք օգտվում ենք այն տարիների նվաճումներից՝ փորձելով դրանք հարստացնել և բազմապատկել:

Այսօր շատ հաճախ ստիպված ենք լսել, որ այն սովետական ժամանակաշրջանում մենք ապրում էինք կոմունիզմի օրոք: Իսկ այդ մարդկանց զրույցներում և խոսակցություններում կարոտ է զգացվում անցած-գնացած ժամանակի նկատմամբ: Բայց դրանով հանդերձ ընտրությունների ժամանակ Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը ընդամենը մի քանի տոկոս է հավաքում, իսկ այդ մարդկանցից ոմանք, ովքեր այսօր խոսում են սովետական անցյալի մասին և գովերգում են այն, այնուամենայնիվ, մասնակցում էին հանրահավաքներին և երթերին՝ հակակոմունիստական լոզունգներ բղավելով:

Անկասկած, սովետական իշխանության 70 տարին խորհրդանշում է մեր ազգային վերածնունդը: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ հանրապետությունում կառուցվեցին հիվանդանոցներ, դպրոցներ, գործարաններ, ֆաբրիկաներ և ոչ միայն: Մարդիկ անվճար կրթություն էին ստանում և պարզապես հանգիստ ապրում էին: Բայց սովետական ռեժիմն իր նկատմամբ առաջացնում է երկակի վերաբերմունք և ոչ միշտ միայն դրական: Օրինակ՝ կրթությունը համալսարանում այդքան էլ անվճար չէր, ինչպես և այդքան էլ անվճար չէր բուժումը լավ բժշկի մոտ: Առանձին, բայց ոչ պակաս կարևոր թեմա է իշխանության, կուսակցության, կառավարության վերաբերմունքը քրիստոնեական հավատքի և Աստծո հանդեպ: Քրիստոնեության բարոյական սկզբունքներն ու հիմունքները հերքվել էին: Պրոլետարիատի առաջնորդները փոխարի-

նեցին այդ սկզբունքները իրենց սկզբունքներով՝ քաղաքացիների մտքերում և զգացմունքներում աստիճանաբար վերածվելով կոուքերի:

Հսկայական կայսրությունը կառավարելու չիմացությունը, լճացման ժամանակաշրջանը, չլուծված ազգային հարցը, կյանքի որակից քաղաքացիների դժգոհությունը հանգեցրեցին ԽՍՀՄ փլուզմանը 1991 թ.:

Բայց ամեն ինչ այլ կերպ էր անցյալ դարի երկրորդ տասնամյակում: Հայաստանը գտնվում էր ծանր կացության մեջ՝ որոշակի ժամանակահատվածում հաղթահարելով սովը և վարելով աղքատ գոյություն: Չէր լուծվել նաև Թուրքիայի կողմից գրավված հայկական տարածքներին վերաբերող հարցը: Երկրի ղեկավարությունը ստանձնեցին դաշնակները: Դաշնակների կուսակցությունը ամենահիններից էր: Ավելին, ծավալվող իրադարձությունների ֆոնի վրա այն մարմնավորում էր կատարյալ գաղափարախոսություն ունեցող կուսակցություն և, այս կամ այն կերպ, նրա գաղափարախոսությունը ըմբռնելի էր երկրի շատ քաղաքացիների համար:

Ընդ որում, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը իր գործունեության սկզբից զիջում էր դաշնակների կուսակցությանը, քանզի ցանկացած նորույթ ի սկզբանե դժվարությամբ է ընկալվում:

Կոմունիստական գաղափարախոսությունը տարբերվում էր իր նորամուծությամբ, և նրա կենսահաստատ սկզբունքներն արագորեն գրավում էին մարդկանց մտքերն ու զգացմունքները: Ավելին, կոմունիստական կուսակցությունն ուներ ազդեցիկ առաջնորդներ: Իսկ 1917 թ. հեղափոխությունն է՛լ ավելի ամրապնդեց բոլշևիկների դիրքերը՝ սոցիալիստական ճամբար բերելով այն մարդկանց, ովքեր չէին ցանկանում ապրել առաջվա պես:

Պատմության մեջ դեռևս երբեք աշխատավոր ուժն ու գյուղացիները չէին ստանձնել իշխանությունը: Դեռևս երբեք հասարակ մարդուն իշխանությունը չէր խոստացել և չէր շնորհել այդքան առավելություններ, ինչպես դա ցանկանում էին անել և արեցին կոմունիստական շարժման առաջնորդները: Կենցաղի հիմնարար խնդիրների նկատմամբ տարբերվող վերաբերմունքը հանգեցրեց դաշնակների և կոմունիստների բախմանը, որը վերածվեց երկու գաղափարախոսությունների կամ էլ երկու աշխարհների միջև կոնֆլիկտի:

«Սարոյան եղբայրները» (1968) ֆիլմը նվիրված է Հայաստանում սովետական իշխանության հաստատմանը: Նրա հիմքում ընկած է երկու եղբայրներ՝ դաշնակ Գևորգի (Խ. Աբրահամյան) և կոմունիստ Հայկի (Ֆ. Դովլաթյան) միջև կոնֆլիկտը: Այս ստեղծագործության ռեժիսորների կողմից շեշտադրում է կատարվել դաշնակների գաղափարախոսության նկատմամբ կոմունիստական

գաղափարախոսության առավելությունը ցույց տալու և բնորոշելու վրա: Ընդ որում, կարելի է փաստել, որ ֆիլմում մենք չենք տեսնի վեճ արտացոլող մեծաքանակ տեսարաններ: Կենցաղային դրդապատճառները և մեկնաբանությունները զիջում են գաղափարախոսականներին՝ վերածվելով պետության ղեկավարման մեջ երկու գաղափարների կոնֆլիկտի: Ներքին կոնֆլիկտը ֆիլմի շարժիչ ուժն է, նա էլ հենց սահմանում է իր հերոսների արարքներն ու պահվածքը:

Արդեն առաջին իսկ կադրերից հանդիպում ենք պորուչիկ Հայկ Սարոյանի հետ: Նա ժամանում է Սուրմեյանի մոտ (Ք. Ներսիսյան) նամակ փոխանցելու համար: Այնուհետև Հայկն ուղևորվում է տուն, որտեղ նրան սպասվում է հանդիպում մոր և եղբոր հետ: Այս հանդիպմանը նվիրված է մի ամբողջ տեսարան: Այն շատ հուզիչ է: Ֆիլմի ռեժիսորներն այստեղ նախ և առաջ բնութագրում են իրենց հերոսներին՝ առավել հանգիստ Հայկին և փոքր-ինչ էմոցիոնալ Գևորգին: Եղբոր գալուստն անսպասելի էր: Նրա կերպարից բխում է հանգըստություն և հակառակորդի ճամբար ուղարկված մարդու ազնվաբար պարզություն, բայց ոչ լրտեսի և սադրիչի, այլ հեղափոխականի և կոմունիստի: Այս հանգստությունը և կոմունիստական կատարելատիպերի նկատմամբ հավատքը Հայկը կպահպանի մինչև իր կյանքի վերջ: Բայց դեռևս եղբայրներին սպասվում են կատակներ, խինդ և տոնական ընթրիք: Հաջորդ օրն իսկ նրանք ուղևորվում են Սուրմեյանի մոտ: Հետաքրքիր կերպով է ցուցադրված դեպի շտաբ տանող ճանապարհը, որտեղ նրանք հանդիպում են ծանոթների և ընկերների: Ոմանց Հայկը ողջունում է, մյուսներին հիշում դժվարությամբ: Կարծես, Հայկի կյանքում ամեն բան առաջվա պես է: Բայց Հայկը փոխվել է ու դարձել այլ մտքերի և համոզմունքների տեր մարդ: Հայկը չի կարող բացել բաց իր դժգոհությունն արտահայտել դաշնականի իշխանության նկատմամբ: Այդ իսկ պատճառով կարող է թվալ, որ նրա կերպարը ինչ-որ չափով պասսիվ է գործողությունների ծավալման որոշակի կտրվածքում: Սակայն իրականում դա այդպես չէ: Լինելով հեղափոխական՝ նա ունի հստակ նպատակ, այն է՝ բոլոր միջոցներով կյանքի բերել իր ժամանման գաղափարը: Գործողությունների նմանատիպ զարգացումը առաջինը՝ սյուժեի մեջ սահմանում է մեկ այլ գիծ, երբ ներքին համոզմունքները դառնում են հիմնարար բաղադրիչ ինչպես սպա դաշնականների, այնպես էլ իր զինակից հեղափոխականների միջև փոխհարաբերություններում: Երկրորդը՝ առաջին պլան է մղում Գևորգի կերպարը, ինչն էլ իր կողմից դաշնականների գաղափարախոսության չկայացվածության գիտակցումը և իր իսկ մահը դարձնում է էլ ավելի ողբերգական:

Դաշնակների և ժողովրդի միջև առաջին կոնֆլիկտը ծագում է բնակչության զորահավաքի ժամանակ: Այն ունի շարունակություն և արտահայտված է նաև ունևոր քաղաքացիների ձեռքից պարենամթերք վերցնելու մեջ: Տեսարանի կուլմինացիան քահանայի մահն է: Նա հայտնվում է ամենուր, որտեղ մենք կարող ենք տեսնել Գևորգին, և վերջում զոհվում է սպայի ձեռքից: Բայց այս դրվագի կոնֆլիկտային իրավիճակը շարունակելի է հաջորդ տեսարանում, երբ խաղաղ բնակիչները հավաքվում են Սարոյանների տան մոտ և սկսում ծեծել Հայկին: Օգնության հասած Գևորգը փրկում է եղբորը, այստեղ մենք լսում ենք նաև նրա մենախոսությունը: Վերջինիս բովանդակությունն արտահայտում է կառավարության վերաբերմունքն իր ժողովրդի, նրա ակնկալիքների և խնդիրների նկատմամբ:

Կարելի է արձանագրել, որ ռեժիսորն օգտագործում է կոնտրաստը ոչ միայն երկու գաղափարախոսությունների և դրանց կրողների՝ Հայկի և Գևորգի ներկայացման մեջ, այլև կիրառում է այդ մեթոդը տեսարանների համադրման մեջ՝ ելնելով, նախ և առաջ, դրանց իմաստային համատեքստից: Այսպես, եթե տեսարաններից մեկում մենք տեսնում ենք, թե ինչպես են դաշնակները պետական կարիքների համար մթերք հավաքում բնակչությունից, ապա փոքր-ինչ ուշ գործողությունը կծավալվի գինետանը, ուր գալիս են դաշնակները՝ Վռամի գլխավորությամբ: Նրանք զվարճանում են, սնունդ և խմիչք պատվիրում, մսխում փողերը: Այսպես, ռեժիսորը միավորում է տեսարանները մեկ ամբողջության մեջ՝ հետևելով ֆիլմի հիմնական գաղափարին՝ դաշնակների գաղափարախոսության բացահայտմանը:

Հայկ Սարոյանը միայնակ չի գործում: Նա ունի կողմնակիցներ՝ ի դեմս պապի և մի քանի հեղափոխական բանվորների: Նրանք բոլորը պետք է հավաքվեն ջրաղացում՝ իրենց գործողությունների պլանը քննարկելու նպատակով: Ջրաղացում ծավալվող տեսարանը, պատկերավորման տեսանկյունից, ամենաարտահայտիչներից է: Այն բանից հետո, երբ Գևորգը տեղեկանում է հեղափոխականների հավաքից, նա անմիջապես ուղևորվում է ջրաղաց՝ պապի մոտ: Կռահելով դրա մասին՝ հեղափոխական խմբի բոլոր անդամներն անցնում են իրենց առօրյա աշխատանքին: Այստեղ հետաքրքիր կերպով օգտագործված են պլանները, ավելի հստակ՝ Գևորգի դեմքի խոշոր պլանի և ընդհանուր պլանի համադրությունը, որտեղ ցուցադրվում են բանվորները: Ընդ որում, ամբողջ տարածքը զբաղեցված է բանվորների կողմից և, հետևաբար, մասնատված է՝ հաշվի առնելով նրանց ֆիզիկական աշխատանքի առանձնահատկությունը: Այս տեսարանի ավարտը ողբերգական է՝ կրակոցների

ժամանակ զոհվում է պապը: Գաղափարապես ջրաղացում տեղի ունեցող տեսարանն ավարտվում է պապի գերեզմանի մոտ, որտեղ մենք տեսնում ենք երկրի և նրա ապագայի մասին գրուցող երկու եղբայրներին: Այստեղ առաջին անգամ Հայկը խոսում է կոմունիստական հասարակարգի առավելության մասին՝ ստիպելով Գևորգին ընկնել մտածմունքի մեջ: Ֆիլմում այս տեսարանը բեկումնային է:

Որոշ ժամանակ անց հանդիսատեսը տեղեկանում է, որ Հայկին բացահայտել են և կալանավորել: Ներքին կոնֆլիկտը վերածվում է դաշնակների՝ ի դեմս Սուրմեյանի, և կոմունիստ Հայկի միջև դիմակայության: Հանդիսատեսը գիտակցում է, որ Հայկ Սարոյանին կգնդակահարեն: Բայց այս ֆիլմի ռեժիսորները հեռու են այս տեսարանի կանխորոշման միօրինակ մեթոդներից: Հայկի մահը ցուցադրված է որպես մի պոռթկում, վառ կրակ, որը, նախ և առաջ, մարմնավորում է բարոյական, գաղափարախոսական հաղթանակ: Բայց սրանով ֆիլմը չի ավարտվում: Այս ստեղծագործության նպատակներից մեկն է ցույց տալ, որ դաշնակների գաղափարախոսության կարկառուն ներկայացուցիչներից մեկը՝ Գևորգ Սարոյանը, փոխվել է և սկսել այլ կերպ մտածել:

Եթե ֆիլմը սկսվում էր Հայկի կերպարով, ապա նրա ավարտը կենտրոնացված է Գևորգի կերպարի վրա, ով սպանվեց իր իսկ զինակիցների կողմից:

Անշուշտ, «Սարոյան եղբայրները» դերասանական ֆիլմ է: Դերասանների խաղը, նրանց պահելաձևը կադրի մեջ արտացոլում է նրանց գաղափարական և քաղաքական համոզմունքները: Գևորգը հավատում է իր գաղափարին, դերասանը փոխանցում է իր հերոսի կերպարը մեծ համոզմունքով և ճշմարտացիությամբ: «Այս դերակատարումը Խ. Աբրահամյանի խոշորագույն նվաճումներից է կինոյում: Դերասանը կերտել է մտքով նշանակալից, հոգեբանական և հուզական տեսանկյունից խորը կերպար», - կարդում ենք Կ. Քալանթարի «Очерки истории армянского кино» գրքում¹:

Հայկ Սարոյանը Ֆ. Դովլաթյանի կատարմամբ ավելի հանգիստ է, նա զուսպ է և նպատակասլաց, քանզի համոզված է ինքն իր մեջ և այն գաղափարի մեջ, որը կրում է:

«Հերոսների կերպարները նշանակալի են վառ արտահայտված անհատականությամբ: Դրանում է նրանց գեղարվեստական ուժը», - գրում է Հ. Չա-

¹ Калантар К. Очерки истории армянского кино. Том второй. Ереван, 2007, стр. 133.

խիրյանը «Большой экран Армении» գրքում²:

«Սարոյան եղբայրներից» մեկ տարի անց՝ 1969 թ., Լ. Վիսկոնտին նկարահանեց իր «Աստվածների մահը» ստեղծագործությունը: Ընտանեկան նորմերի և արժեքների միջոցով քաղաքական համոզմունքների բեկումը դարձավ այս ֆիլմի կենտրոնական թեման:

Մարդկանց հարաբերությունները, ովքեր մտերմություն են զգում միմյանց հանդեպ և, դրանով հանդերձ, դեմ են դուրս եկել քաղաքական հասարակարգին և զոհվել, դարձան Լ. Կովանիի մեկ այլ՝ «Գիշերային դոնապան» (1974) անվանումով իտալական ֆիլմի թեմա:

Հարկ է խոստովանել, որ «Սարոյան եղբայրները» ֆիլմը նույնպես ունի բազմաթիվ առավելություններ: Բայց ֆիլմը միայն կշահեր, եթե նրանում ցուցադրվեր առավել խորը կապը ռուս և հայ բոլշևիկների միջև: Սա վերաբերում է նաև ռուս և հայ ժողովուրդների բարեկամությանը, որը մշտապես իր դերն է խաղացել և օգուտ բերել երկու պետություններին: Այդ ժամանակ «Սարոյան եղբայրները» ֆիլմը կգրադեցներ իր տեղը ոչ միայն հայ և սովետական կինեմատոգրաֆի պատմության մեջ, այլև կդառնար միջազգային մասշտաբի երևույթ:

Հոդվածի վերջում մենք հանգում ենք հետևյալ եզրակացության.

Գևորգ և Հայկ Սարոյանների անձնական համոզմունքները ֆիլմում դառնում են կոնֆլիկտային իրավիճակների ծագման հիմք, իսկ ֆիլմի վերջում՝ գլխավոր հերոսների մահվան պատճառ:

СТОЛКНОВЕНИЕ ДВУХ МИРОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ФИЛЬМЕ “БРАТЬЯ САРОЯНЫ”

АРСЕН АМБАРЦУМОВ

В статье говорится о фильме “Братья Сарояны”. Проводится параллель между политической обстановкой царившей в республике в начале прошлого века и взаимоотношениями двух братьев: дашнака Геворка и коммуниста Гайка. Рассматривается внутренний конфликт, который и определяет сюжетное развитие фильма.

² **Чахирьян Гр.** Большой экран Армении. Москва, 1971, стр. 78.

Ключевые слова – Армения, Геворг, Гайк, сцена, конфликт, столкновение.

CLASH OF TWO WORLDS IN “SAROYAN BROTHERS” FEATURE FILM

ARSEN HAMBARDZUMOV

The article speaks about “Saroyan Brothers” film. A parallel is drawn between political situation prevailing in the republic by the beginning of previous century and the relationship between two brothers – dashnak Gevorg and communist Hayk. Internal conflict is observed, which defines the movie plot development.

Key words – Armenia, Gevorg, Hayk, scene, conflict, clash.